

TÜRK EDEBİYATINDA MECMUA VE NAZİRE MECMUALARI

Mecmua

Mecmua, Arapça cem' mastar kökünden "bir araya toplanmış, bir araya getirilmiş" anlamında mecmu' kökünden gelmektedir. Genel kullanımında ise mecmua, çeşitli yazarlardan nazım ve nesir türünde yazılmış; dini ya da din dışı eserleri toplayarak bir araya getirilmiş, derleme eserlere denir. Mecmuaya konu olmuş yazarında ya da şairin sayısı bir ya da daha fazla olabilmektedir (Uzun, 2003). Mecmua türünün daha adı konulmadan önce ilk ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'in hadis yazımına izin vermesinin akabinde başlamıştır. Sahâbiler, Hz. Peygamber'den duydukları hadisleri kendi ihtiyaç ve seçimlerine göre yazmaya başlamışlardır. Böylelikle ilk mecmualar hadislerdeki seçkilerin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu hadis mecmuacılığı geleneğinin en güçlü takipçileri Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi muhaddisler hadisleri toplayarak bir araya getirmişler ve topladıkları bu hadislere "câmi" ön adını vermişler ki bu da mecmua sayılabilecek derlemeler olmuştur.

Mecmua genel olarak Türk, Arap ve İran'da gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Mecmuanın Osmanlı Devleti'nde yaygınlık kazanması ise XV.yy.dan itibaren başlar. Mecmuaların kağıt türü, kağıt boyutu, yazı şekli, cildi, muhtevası vs. gibi özellikleri standartlaşmış ve tamamen derleyicinin zevki doğrultusunda oluşturulmuştur. Bazıları düzgün bir şekilde kaleme alınırken bazı mecmualar özensiz şekilde karalanmıştır. Özellikle şiirlerin istinsahında harekeleme hatalarının çok olmasında okumak oldukça güç olmuştur.

Mecmualarda genel olarak ilmi ve dini konularda derlendiğinde Arapça ve mensur, edebiyat ve sanat konularında derlendiğinde ise Farsça-Türkçe şeklinde yazılmıştır. Ayrıca mecmualar içeriğine göre farklı adlarla anılmıştır: hadis, fetvâ, şiir, nazire, vefeyât, münşeât, mûsikî, tıp, telhis.

Nazire Mecmuları

Nazire, bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı ölçü, kafiye ve vezinde başta gazel olmak üzere mesnevî, kaside, müstezat ve musammat nazım şekillerinde yazılan benzer şiirlere denir. Nazire yazma işlemine de tanzir, nazire yazan kişiye ise nazîre-gû, nazîre-perdâz denilmiştir. Model alınan şiirin tam tersine yazmaya nakîza denir ki bu Arap Cahiliye döneminde gelişmiş, Türk şiirinde rağbet görmemiştir (Köksal M. F., Nazire(Türk Edebiyatı), 2006, s. 456). Nazîre yazıcılığı Osmanlı dönemi şiirinde şairlerin yetişmesi için mektep vazifesi görmüş, genç şairler usta şairlerin beğendi şiirlerini tanzir ederek kendilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Şairliğini nazire yazarak geliştirmek isteyen bu kişiler, bu dönemlerinde çırak gibidirler ve hatta nazire yazarak şiir bilgilerini, kelime dağarcıklarını edebi zevklerini geliştirirler (Yavuz, 2013, s. 361). Nazîrelerin, genel olarak usta şairlerin şiirlerine yapılmasının nedeni tanzir edilen şiiri geçme, daha kuvvetli ve sanat yönünden daha iyisini ortaya koyma arzusudur. Ayrıca nazîre yazarı bunu yaparken hem tanzir ettiği şaire saygı duyduğunu ve onu önemseydiğini göstermekte hem de kendini geliştirmek ve şiirini bir kademe daha yükseltmek adına alıştırmayı yapmaktadır.

Edebiyatımızda nazire geleneği on beşinci yüzyılda Şeyhî'nin "kerem" redifli şiirine yazılan nazirelerle gelenek haline gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Cem Sultan ve özellikle de Ahmet Paşa nazire yazıcılığın öncüsü olmuştur.

Nazîre toplayıcılığı Klâsik Türk şiirinde XV.yy itibarıyla gelenek haline gelmiştir. Derleyiciler, seçtikleri nazireleri alfabe sırasına göre mecmûalarda toplamışlardır. Bu mecmualar, adı duyulmamış ve divan yazmamış şairleri tanımak adına büyük öneme sahip eserlerdir. Ayrıca nazire mecmuaları sayesinde, şairlerin birbiri ile münasebetlerini, şairlerin yaşadığı yüzyılın tespitini ve devrin sanat anlayışı belirlememiz mümkündür.

Türk edebiyatında nazireye benzeyen ve musammatlar başlığı altında yer alan şiir şekilleri vardır ki bunlar: tahmis, terbi', taştîr, tesdîs gibi nazım şekilleridir. Bu nazım şekilleri, bir beytin üzerine ya da mısraların arasında aynı kafiye, vezin ve anlamda benzer mısralar yazmak şeklinde gerçekleşir. Ayrıca bir şairin şiirini aynı vezin ve kafiye alaya alır tarzda benzerini yazmaya ise tehzîl denmiştir (Köksal M. F., Nazire(Türk Edebiyatı), 2006, s. 457).

Edebiyatımızda yazılmış ilk nazîre mecmuası, 1436 yılında Sultan II. Murad'a sunulan ve Ömer b. Mezid tarafında derlenen *Mecmûatü'n-Nezâir*'dir. Bu mecmua, 84 şairden toplam 397 adet tanzir edilmiş şiiri içermektedir. Eserin sözlük ve metin halinde basımı, Mustafa Canpolat tarafından nüsha karşılaştırması ile 1982 yılında yapılmıştır (Canpolat, 2003, s. 276). Eserin ilk olması ve kendisinde sonra gelen nazîre derleyicilerin önünü açması bakımından çok önemlidir.

Türk edebiyatında Ömer b. Mezîd'in Mecmua'tü'n-Nezair eserinde sonra yazılmış, adı, derleyicisi ve hangi tarihte yazıldığı net olarak bilinmeyen fakat içeriğindeki şairlerden XV.yy.da yazılması muhtemel olan bir nazire mecmuası mecuttur (Yavuz, 2013, s. 417). Bu nazîre mecmuası, Şeyhî, Ahmed Paşa, Karamanlı Nizamî ve Atâî'nin şiirlerine yazılan nazîrelerden meydana gelmiş olan 213 şiirden oluşmaktadır.

Mecmua'tü'n-Nezair'den sonra yazılan ve derleyicisi bilinen ikinci nazîre mecmuası Eğridirli Hacı Kemal'e ait olan *Câmiü'n-Nezâir* adlı eseridir. Eser, 1512 yılında yazılmış ve toplam 266 şairden 3140 adet şiire yer verilmiştir. Mecmudaki şiirler, alfabetik sıra ile eserde yer almıştır. Eser üzerinde Yasemin Ertek Morkoç 2003 yılında doktora tezi yazmıştır (Morkoç, 2003). Eserin Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi kütüphanesinde ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde birer nüshası mevcuttur.

Câmiün'n-Nezâir ile aynı yüzyılda derlenmiş bir başka nazire mecmuası ise Edirneli Nazmî'nin *Mecmau'n-nezâir* adlı eseridir. Eserde 357 şairden 5527 adet şiir bulunmaktadır. Mecmuada yer verilen şiirler, hem tıpkı divanlarda olduğu gibi kafiye harfine göre Arap harfli sıralamaya göre hem de aruz bahirlerine göre sınıflandırılmıştır. Eserde yer verilen şiirler önce harf başlığı ve bahir adı yer almakta bunun ardından tanzir edilen zemin şiir verildikten sonra nazire yazılmaktadır. Mecmaü'n-nezâir'de yer alan ve isimlerine şuarâ tezkirelerinde rastlanmayan yetmiş şai tespit edilmiştir (Köksal M. , 2003, s. 262). Eseri üzerine, dört nüshalı karşılaştırmalı şekilde M. Fatih Köksal 2001 yılında doktora tezi yapmıştır.

XV.da yazılmış ve derleyicisi bilinen üçüncü nazire mecmuası adı müellifi ile anılan ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan *Pervâne Bey Mecmuası*'dır. Eser nazire mecmuaları arasında en hacimli olanı olarak ön plana çıkmaktadır. Yaklaşık 520 şairden 8000'e yakın şiirden oluşan mecmuanın tek nüshası Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserdeki şiirler harf sıralamasına göre önce zemin şiir ardından nazire şeklinde yazılmıştır. Şiirlerin başlıklarında yer alan ve şair hakkında kısa fakat adları, doğum yerleri, mahlasları, meslekleri gibi önemli bilgilerin yer alması esere tezkire özelliği kazanmıştır (Zülfe, 2007, s. 244). Mecmua, Arap harflerinden diliçi çevrileri 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak Şengül Işık ve Gizem Özyolcu tarafından çalışılmıştır.

Müellifi bilinen son nazire mecmuası Budinli Hisâli tarafından XVII.yy.da derlenen *Metâliu'n-nezâir* adlı eserdir. Eserde XVII.yy.dan XVII.yy.a kadar yer verilen şiirler harf tasnifine göre sıralanmıştır. Mecmuayı diğerlerinden ayıran özelliği yalnızca matla'lara yer verilmesi ve zemin şiirin belirtilmemesidir. Eserin hacimli ve iki ciltli nüshaları, Nuruosmaniye Kütüphanesi ve Millet

Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler bölümünde yer almaktadır. Eserin ilk cildini 2003 yılında Bilge Kaya, ikinci cildini ise 2011 yılında Abuzer Kalyon doktora tezi olarak çalışmışlardır.

Klâsik Türk edebiyatında nazire yazma geleneği şairleri henüz tam olarak divan şairi yapmadan önceki çıraklık dönemlerinde yetiştirmiş, onlara birer mektep gibi kendilerini geliştirme fırsatı vermiştir. Öykündükleri şairlerin şiirleri örnek alan, onların şiirlerinin belki benzerleri belki de daha iyi halini yazmak isteyen şairler nazire yazıcılığını kullanmışlardır. Sebep ne olursa olsun nazire yazan şair kendini edebi zevk, kelime dağarcığı, dil, sanat, dünya görüşü gibi pek çok noktada geliştirmişlerdir. Bu nazireleri bugüne taşıyan mecmualar ise bu geleneğin somut tanıkları olmuştur. Özellikle XV ve XVI.yy.larda büyük rağbet gören nazirecilik geleneğinin kayıtları olan mecmualar bugün bizler için tezkireler kadar büyük öneme sahiptir. Nitekim nazire mecmuaları sayesinde şuarâ tezkirelerinde adına rastlanmayan şairleri görmekte, şairlerin birbiri ile olan ilişkilerinin izini sürmekte ve edebi geleneği takip edebilmekteyiz. Klasik edebiyatımızın araştırma sahası için nazire mecmualarının yeri çok büyüktür.

Kaynakça

- Bahadır, S. C. (2014). Nazîre Mecmûlalarının Metin Neşrindeki Önemi: Bilinmeyen Gazeller ve Pervâne Bey Mecmûası Örneği. *Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu* (s. 46-55). içinde Diyarbakır.
- Canpolat, M. (2003). Mecmuatü'n-Nezair. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 275-277). içinde Ankara.
- Gıynaş, A. G. (2011). Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(25), 245-260.
- Kalyon, A. (2011). *Peşteli Hisali Metali'ün-neza'ir (II. cilt) inceleme-metin Doktora tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Kaya, B. (2005). Nazire Mecmuaları ve Hisâlî'nin Metâilü'n-Nezâiri. *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*(8).
- Köksal, M. (2003). Mecmûatü'n-Nezâir. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 262-263). içinde Ankara.
- Köksal, M. F. (2001). *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-Neza'ir (inceleme-tenkitli metin) (3 cilt), Doktora Tezi*. Ankara.
- Köksal, M. F. (2006). Nazire(Türk Edebiyatı). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 32, s. 456-458). içinde İstanbul.
- Köksal, M. F. (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir (İnceleme Tenkitli Metin)*. içinde Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0> adresinden alındı
- Morkoç, Y. E. (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in Camiü'n-nezair'i: Metin ve mecmua geleneği üzerine bir inceleme, 1. cilt, Doktora Tezi*. İzmir.
- Uzun, M. İ. (2003). Mecmua. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 265-268). içinde Ankara.
- Yavuz, K. (2013). Türk Şiirinde Nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 359-424.
- Zülfe, Ö. (2007). Pervâne Bey Mecmuası. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 244-245). içinde İstanbul.